

Методичні рекомендації щодо упровадження Дня туризму в загальноосвітніх навчальних закладах

Одним з найефективніших засобів всебічного розвитку та виховання молодого покоління є туристсько-краєзнавча робота. У навчальних закладах України накопичено чималий досвід організації різноманітних заходів цього напрямку діяльності. З метою активізації цієї роботи Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України пропонує запровадити в роботу навчальних закладів щорічне проведення Дня туризму.

Час проведення цього заходу кожен навчальний заклад планує самостійно. Міністерство рекомендує проводити даний захід або наприкінці навчального року, або до Всесвітнього дня туризму, який відзначається 27 вересня.

Програма проведення Дня туризму визначається в залежності від особливостей навчального закладу, його розташування, переважаючих напрямів розвитку та рівня в ньому туристсько-краєзнавчої роботи.

У рамках відзначення Дня туризму в навчальних закладах пропонується проводити одно-дводенні туристські зльоти, змагання з видів спортивного туризму, краєзнавчі вікторини, естафети. Цікавим для сучасної молоді видом змагань можуть стати туристсько-краєзнавчі квести. Можлива організація змагань зі спортивного та краєзнавчого орієнтування тощо.

Доцільною буде організація зустрічей з досвідченими туристами, альпіністами, майстрами спорту, ветеранами туризму, відомими краєзнавцями та мандрівниками.

У День туризму групи школярів можуть вирушити в одноденні екскурсії по рідному краю, відвідати пам'ятки історії та культури, здійснити тематичні екскурсії до музеїв, заповідників, на промислові об'єкти тощо.

У разі наявності в навчальному закладі музею в День туризму доцільно організувати в ньому день відкритих дверей, запросивши відвідати його не лише учнів школи, але й батьків, мешканців мікрорайону, села, селища, де знаходиться заклад.

Проведення Дня туризму повинно стати підведенням підсумків туристсько-краєзнавчої роботи в закладі за відповідний рік. Тому під час проведення доцільно запланувати вручення юним туристам значків «Юний турист України», «Турист України», посвідчень про присвоєння розрядів, довідок про залік здійснених ними туристських походів, інших відзнак. Мають бути відзначені і кращі організатори туристсько-краєзнавчої роботи, керівники гуртків, вчителі.

До проведення Дня туризму необхідно залучати батьківську громадськість, і не лише до вирішення організаційних питань, але й, за можливості, до суддівства окремих конкурсів, змагань. Також доцільно організувати змагання «Тато, мамо, я – туристська сім'я».

Активну роль в підготовці Дня туризму повинне відіграти шкільне самоврядування. Органи учнівського самоврядування мають долучитися до планування заходів Дня туризму, визначення та відзначення кращих туристів класу, школи.

Ефективною організаційною формою підготовки Дня туризму може стати створення спільної ради справи, до якої увійдуть учні, педагоги та батьки. Кожен член цієї ради (або ж кожна трійка – учень, представник батьківської громадськості, педагог) відповідатиме за певний напрям підготовки (оформлення місця проведення заходу, нагородження, проведення спортивно-туристських естафет, конкурсів, запрошення гостей тощо).

Доцільним буде встановлення контакту з осередками Федерації спортивного туризму України, які можуть надати ефективну допомогу в проведенні спортивно-туристської частини заходу.

Консультаційно-методичну та організаційну допомогу в підготовці та проведенні заходів, присвячених Дню туризму в навчальних закладах, надаватимуть Український державний центр туризму і краєзнавства учнівської молоді, Кримський республіканський, обласні, Київський та Севастопольський міські, районі та міські центри туризму і краєзнавства учнівської молоді, станції юних туристів.

Результати проведення Дня туризму необхідно висвітлити на сайтах навчальних закладів, в шкільних газетах, за можливості – в інших засобах масової інформації та мережі Інтернет.

Окремі заходи в рамках проведення Дня туризму в навчальних закладах

Ефективною формою залучення учнів до ознайомлення з рідним краєм є **екскурсія**. Метою екскурсії є не лише ознайомлення учнів з певними пам'ятками, об'єктами, розширення знань учнів, але й формування в учнів уміння спостерігати за навколишнім світом, сприяння розвитку наукового мислення, інтересу до навчального матеріалу, ознайомлення з культурно-суспільним надбанням нашого народу та людства, національними традиціями тощо.

Екскурсія – це колективне відвідування учнівською та студентською молоддю визначених місць з освітньою, навчально-виховною, науковою чи пізнавальною метою.

Підготовка екскурсії починається з визначення маршруту (об'єкту відвідання). При виборі об'єктів для проведення екскурсій до Дня туризму слід враховувати Перелік комплексних навчально-тематичних екскурсій з учнівською та студентською молоддю «Моя країна – Україна», визначених краєзнавчих, географічних, етнографічних та історичних об'єктів і туристсько-краєзнавчих екскурсійних маршрутів, що затверджений наказом Міністерства освіти і науки від 06.04.2006 №286. Крім того, обираючи маршрути та об'єкти відвідання, доцільно враховувати зміст навчальних програм з історії, географії, літератур тощо.

Під час проведення будь-якої екскурсії необхідно суворо дотримуватися вимог нормативно-правових актів, що регулюють цю діяльність, зокрема, Закону України «Про позашкільну освіту» та Правил проведення подорожей з учнівською та студентською молоддю України затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 24.03.2006 р. №237 і зареєстрованого Міністерством юстиції України 01.06.2006 р. за №660/12534.

Обов'язковою умовою проведення екскурсії є цільовий інструктаж учнів з техніки безпеки. Інструктаж повинен проводитися відповідно до Положення про організацію роботи з охорони праці учасників навчально-виховного процесу в установах і закладах освіти, затвердженого наказом Міністерства освіти України від 01.08.2001 №563 і зареєстрованого у Міністерстві юстиції України 20.11.2001 за № 969/6160. У такому інструктажі необхідно звернути увагу на Правила дорожнього руху, правила поведінки під час пересування до місця екскурсії та під час її проведення.

Адміністрація навчального закладу, яка організовує і проводить екскурсії, приймає рішення про їх проведення самостійно без погодження з органами державного управління освітою і несе відповідальність за підготовку та проведення екскурсій, їх педагогічну доцільність і результат. У разі прийняття рішення про проведення екскурсій, керівник навчального закладу видає відповідний наказ, у якому зазначено мету,

маршрут, день проведення, кількісний склад екскурсантів. Обов'язково призначаються особи, відповідальні за життя і здоров'я учнів під час проведення екскурсії. Кількісний склад учасників та керівників екскурсії визначається відповідно до зазначених Правил.

При проведенні автобусних екскурсій керівний склад туристської групи комплектується згідно з вимогами Правил надання послуг пасажирського автомобільного транспорту, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 18. 02. 97р. № 176 (із змінами). Кількісний склад екскурсійної групи учнів визначається адміністрацією навчального закладу або іншої організації освіти, що проводить екскурсію, та кількістю місць для сидіння в автобусі з урахуванням вимог цих Правил.

Краєзнавча вікторина як педагогічна форма організації дозвілля учнів, базується на індивідуальному та міжособистісному підходах до вияву знань та пізнавальних здібностей кожного учня. Вона є ігровою формою позаурочної та позакласної виховної роботи, що сприяє формуванню пізнавальних інтересів молоді до вивчення традицій і цінностей українського народу, історії рідного краю та природних, етнографічних і духовних пам'яток. Доцільним є включення різноманітних за рівнем та тематикою краєзнавчих вікторин до програми Дня туризму.

Необхідність залучення дітей до участі у вікторинах з краєзнавчої тематики зумовлена тим, що у ході їх проведення відбувається розвиток розумових здібностей особистості та стимулюється самостійна робота учнів щодо набуття знань з історичної та культурної спадщини народу й країни.

Під час проведення вікторини учасникам пропонуються змістовні запитання, об'єднані загальною предметною темою. Вікторина, що проводиться в програмі Дня туризму, може охоплювати питання з історії рідного краю та його довкілля, міфології, фольклористики, побутового та господарського життя.

Для того, щоб вікторина досягла поставленої мети, була ефективним виховним заходом потрібно дотримуватися певних вимог:

- адресність для певної вікової категорії дітей (наприклад: для молодших школярів – пізнавальна гра щодо ознайомлення з історією, культурою та традиціями свого народу; для учнів 7- 9 класів – тематична гра щодо розвитку самостійності і комунікативних умінь дитини через відтворення знань з життя та традицій населення рідного краю; для старшокласників – інтелектуальна гра, що спонукає учнів засвоювати нові знання, здійснювати оцінку явищ і подій, самостійно знаходити вихід із ситуації, що склалася). При підготовці запитань вікторини необхідно враховувати рівень розвитку дітей, а також зміст навчальних програм відповідного класу;

- тематика та перелік питань, мають бути спрямовані на мотивацію та залучення учнів до різних видів діяльності, зокрема, до пошуку нової інформації за тематикою вікторини, до виходу за межі шкільної програми;

Для проведення вікторини крім ведучого (ним може бути вчитель, керівник гуртка, а при проведенні вікторини в молодших та середніх класах – і підготовлений старшокласник) доцільно створити журі, яке буде визначати правильність відповідей, давати їм оцінку. Це, з одного боку, полегшить роботу ведучого, а з іншого підвищить рівень організованості заходу.

Важливо передбачити нагородження переможців та активних учасників вікторини, використати різні форми заохочення учнів до участі в ній.

Цікавою і поки що не досить розповсюдженою формою туристсько-краєзнавчої роботи є проведення **змагань з краєзнавчого орієнтування**. Організаційно вони нагадують змагання зі спортивного орієнтування, однак для успішного виступу на них

необхідно не лише вміти орієнтуватися в населеному пункті, знати його “малу географію”, але й, перш за все, знати історію свого населеного пункту, його історичні пам’ятки, пам’ятні місця.

З метою підвищення рівня безпеки рекомендується проводити такі змагання не індивідуальні, а парні. Доцільно також виокремити певні вікові групи учасників, проводячи залік в кожній з них окремо.

Для проведення цих змагань готується маршрутний лист учасника. Саме його складання є найбільш складним елементом підготовки зазначених змагань. До маршрутного листа пропонується включати пам’ятки населеного пункту — меморіальні дошки, пам’ятники, архітектурні пам’ятки, пам’ятки- дерева тощо. Об’єктом, зазначеним в маршрутному листі, може бути навіть місце певної події, яке ніяк не позначено нині. При цьому можливі декілька рівнів складності завдань в маршрутному листі. Перший, найпростіший - зазначення в переліку в маршрутному листі назв об’єктів (наприклад у м. Києві - Іллінська церква, Києво-Могилянська академія). Аналогом його є вміщення зображень об’єктів, які є контрольними пунктами. Другий, більш складний варіант — зазначення характеристик об’єктів без зазначення їх назв. Так, запропоновані в попередньому варіанті об’єкти в цьому випадку можуть бути позначені як перша християнська церква м. Києва, найстаріший вищий навчальний заклад Східної Європи. Так само можна вмістити не повні зображення об’єктів, а їх окремих характерних фрагментів — емблем, окремих скульптур тощо.

Як свідчить досвід, краєзнавче орієнтування цікавіше проводити за системою, аналогічною змаганням зі спортивного орієнтування за вибором. При цьому учасникам може бути запропоновано або набрати максимальну кількість балів за певний час, або ж побувати на певній кількості пунктів за найменший час (обравши оптимальний маршрут). У разі проведення змагань із завданням набрати найбільшу кількість балів доцільно запропонувати учасникам різні оцінки за різні контрольні пункти. При цьому, оцінка має залежати як від відстані до пункту, так і від його складності (наскільки відомий об’єкт запропоновано учасникам).

При організації змагань з краєзнавчого орієнтування учасникам можуть бути запропоновані різні варіанти пересування: може бути передбачена заборона користуватися громадським транспортом при подоланні дистанції або ж, навпаки, дозволені будь-які способи пересування. У будь-якому випадку слід звернути увагу на дотримання учасниками Правил дорожнього руху, для чого передбачити безумовне зняття з дистанції та анулювання результату в разі виявлення порушень Правил. На контрольних пунктах бажано розмістити суддів-контролерів, які відмічатимуть маршрутні листи команд (учасників) і одночасно контролюватимуть дотримання ними Правил дорожнього руху. Корисними будуть номери учасників або інші розпізнавальні знаки.

У рамках проведення Дня туризму можлива організація **квестів**, які нині є досить популярними серед дітей та молоді.

Квест (від англ. *quest* – пошук, пошуки пригод) – аматорське спортивно-інтелектуальне змагання, основою якого є виконання заздалегідь підготовлених завдань командами або окремими гравцями.

Під час гри команди вирішують логічні завдання, здійснюють пошук на місцевості, будують оптимальні маршрути переміщення, шукають оригінальні рішення та підказки. До виконання наступного завдання команда (учасник) можуть перейти, як правило, лише після успішного виконання попереднього. Перемагає команда, яка

виконала всі завдання швидше за інших або ж, в окремих випадках, виконала найбільшу кількість завдань.

У процесі гри команди (учасники) мають за допомогою наданих їм підказок визначити місце розташування наступного контрольного пункту, дістатися до нього шонайшвидше. Контрольний пункт – місце, де необхідно знайти наступне завдання або людину (агента) або будь-який інший об'єкт (знак), вказаний у завданні. Загалом, «квест» – достатньо широке поняття, що об'єднує багато різновидів гри.

Зазвичай, змагання розрізняють за:

- складністю пошуку від легкого (неонові вивіски тощо) до надскладного (дрібні написи маркером у недобудованих спорудах);
- сценарієм на лінійні та нелінійні (коли всі завдання видаються відразу на старті).

Окремо варто виділити так звані віртуальні ігри, в які можна грати вдома у зручному кріслі, та фотоквести для знавців міста.

Завдання для гри можна розділити на такі види:

- ігрові: такі, що моделюють певну ситуацію, як правило, із залученням випадкових людей;
- логічні: закодоване місце розташування наступного контрольного пункту. Як правило, логічні завдання представлені у вигляді ребусу, головоломки, асоціативного ряду тощо;
- пошукові, в результаті виконання яких команда знаходить захований код, предмет тощо, який є ключем до розгадки наступного логічного завдання або підтвердженням проходження певного рівня.

Основні етапи підготовки гри «Квест»:

- визначення тематики;
- визначення мети і завдань;
- розробка маршруту гри з визначенням контрольних пунктів;
- складання переліку завдань;
- розробка умов проходження гри (підведення підсумків, визначення переможців (за кількістю виконаних завдань за певний час або швидкістю проходження дистанції тощо)

Одним з найбільш видовищних та захоплюючих елементів Дня туризму можуть стати різноманітні **туристсько-спортивні естафети**. Естафета передбачає подолання визначеної дистанції командою, в якій кожен учасник (або кілька учасників) долають частину дистанції або ж по чергово всю дистанцію, передаючи естафету товаришам по команді.

Для успішного проведення естафети ще на етапі підготовки необхідно визначити етапи естафети, умови їх проходження, систему підведення підсумків та визначення переможців. Заздалегідь призначається головний суддя естафети, який безпосередньо відповідає за її проведення з числа педагогів, або залучених громадських туристських кадрів. Під час організації та проведення змагань, зокрема, в якості суддів на етапах та секретарів доцільно залучити старшокласників, в першу чергу тих, хто займається туризмом, має досвід участі в змаганнях.

У День туризму можуть проводитися різноманітні естафети: туристсько-спортивні, туристсько-краєзнавчі, фольклорно-розважальні тощо.

Вибір виду естафети та її етапів залежить від наявності кваліфікованих кадрів (педагогів, батьків, залучених громадських туристських кадрів) та матеріально-технічних

можливостей (наявність туристського та спортивного обладнання, спорядження тощо). Необхідно враховувати природні умови, погоду.

У залежності від зазначених факторів естафети можуть проводитись як на відкритих майданчиках, так і в приміщеннях. Маршрут естафети бажано прокладати на компактній обмеженій ділянці, яка добре проглядається, є зручною для глядачів.

Визначившись із місцем проведення та учасниками, доцільно провести установчу нараду суддів та секретарів, де визначити обов'язки відповідальних за кожен етап, умови проходження, спосіб оцінювання дій учасників (за часом подолання, отриманими чи штрафними балами тощо), систему штрафів за порушення, форми протоколів.

Перед початком естафети бажано провести демонстрацію – показове проходження етапів естафети для капітанів команд або усіх учасників. При цьому демонстрацію доцільно доручити одному з суддів – досвідчених школярів-туристів (які не долатимуть дистанцію в складі команди).

Потрібно також подбати про глядачів – визначити місця їх розміщення, з яких етапи естафети добре видно.

Особливу увагу слід приділити забезпеченню безпеки учасників (передбачивши в разі потреби засоби страхівки, обмеження руху учасників на небезпечних ділянках тощо) та глядачів, яких слід розмістити у безпечних зонах, за обмежувальними лініями поза ниткою естафети.

Учасники наперед повинні знати, за що вони змагаються, інакше естафета буде проходити мляво і нецікаво. За підсумками переможці повинні отримати заохочення: дипломи, грамоти, призи тощо.

У рамках Дня туризму можливе проведення **змагань зі спортивного туризму та орієнтування**. При цьому слід враховувати рівень розвитку цих видів спорту в навчальному закладі, уникати зайвого ускладнення змагань. До програми змагань доцільно включити, перш за все, найпростіші етапи, які не вимагають високого рівня спеціальної підготовки та значної кількості спеціального спорядження (подолання умовного болота по купинах, за допомогою жердин, переправа по колоді чи мотузці з перилами, «маятник», «підлаз» тощо).

Це дозволить залучити до участі в змаганнях значну кількість учнів, які регулярно не займаються туризмом, підвищити масовість змагань, зацікавити учнів.

Водночас доцільно, в разі можливості, організувати показові виступи команд юних туристів на більш складних дистанціях, перш за все, з використанням найбільш видовищних етапів – навісної переправи, крутопохилої навісної переправи, спуску по вертикальних перилах тощо.

Однією з найскладніших форм туристсько-краєзнавчої роботи, яка може бути рекомендована під час проведення Дня туризму, є **туристсько-краєзнавчий зліт**, який є своєрідним оглядом результатів роботи за певний період, ефективним способом перевірити готовність учнів до подальшої туристсько-краєзнавчої роботи. Під час таких зльотів зароджуються та успішно розвиваються нові шкільні туристські групи та гуртки. Проведення зльотів допомагає об'єднати окремі туристські групи-класи в один згуртований колектив.

Початком підготовки зльоту має бути видання відповідного наказу, яким визначаються дата та місце проведення, склад його учасників, особи, відповідальні за підготовку та проведення зльоту. Також наказом затверджуються Положення та Умови проведення зльоту, що є основними документами, якими керується суддівська колегія та учасники зльоту. На виконання цього наказу доцільно розробити план підготовки, в

якому мають бути передбачені погодження місця проведення зльоту з лісництвом або іншим власником (користувачем) відповідної земельної ділянки, формування комендантської групи, вирішення питань матеріально-технічного та медичного забезпечення, складання сценарію відкриття та закриття зльоту, розробка його програми, підготовки змагань, конкурсів та інших заходів, які входять до програми зльоту, забезпечення паливом і обладнання вогнища, нагородження кращих туристів-краєзнавців, переможців конкурсів та змагань.

Необхідно вирішити питання забезпечення охорони громадського порядку на місці проведення зльоту (бажано, шляхом залучення працівника міліції), медичного забезпечення (обов'язкова присутність протягом всього зльоту медичного працівника та наявність відповідного набору медикаментів для надання невідкладної медичної допомоги).

Організатори зльоту повинні врахувати, що від вдалого відкриття заходу залежить подальша робота. Чітко організована церемонія підтримує робочий ритм зльоту та дисциплінує його учасників. Необхідно передбачити церемонію підняття Державного прапора України та виконання Державного гімну України. У залежності від мети, тематики, можливостей учасників і організаторів програма туристсько-краєзнавчого зльоту може включати змагання на туристській смузї перешкод, туристські естафети, конкурси встановлення намету, розпалювання вогнища, в'язання вузлів, творчі конкурси емблема команд, на кращий туристський табір, газет або малюнків туристко-краєзнавчої тематики, конкурс туристської або авторської пісні тощо.

Програму зльоту доповнюють різноманітні заходи краєзнавчого напрямку: вікторини, майстер-класи, а також різноманітні акції (в основному екологічного напрямку „Чисте довкілля”, ”Чисті джерела”, „Життя без сміття” тощо).

Необхідно зазначити, що всі види змагань, естафет і конкурсів повинні проходити чітко за розкладом. Важливо забезпечити оперативне підведення підсумків змагань та конкурсів та їх оприлюднення на інформаційному стенді.

На закритті зльоту слід передбачити нагородження переможців та призерів. Бажано не залишити без відзнак (хоча б символічних) жодну команду. Традиційно право опустити Державний прапор на закритті зльоту надається команді-переможниці.